

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.99>

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА БЕЗПЕКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Лемак О.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Лемак О.В. Вплив глобалізації на безпеку національної держави: правові та кримінологічні аспекти.

Стаття присвячена аналізу основних аспектів впливу глобалізації на безпеку національної держави, а також певні загрози, пов'язані, з одного боку, із активним розширенням суспільного і державного характеру не розв'язаних проблем окремих суспільств за межі їх природних територій, а з другого боку, з пониженням рівня керованості суспільством на рівні саме національної держави.

Метою досліджень було визначення сутності глобалізації як явища, його економічних, політичних та соціальних аспектів, ризиків та викликів, а також особливостей функціонування інституту соціальної держави в умовах глобалізації, де на перший план виступає проблема принципів співіснування держав, їх громадян, а також особливостей організації та регулювання усіх існуючих відносин, де необхідним є як збереження державної (національної) ідентичності і одночасно врахування або долучення до світового досвіду, організація життя у відповідності з цим досвідом.

У статті розглянута проблематика питань, пов'язаних із глобалізацією, яка проявляється у констатуванні як позитивних, так і негативних тенденцій цього процесу. Велика увага приділялася встановленню економічних, політико-правових та кримінологічних причин, соціальних передумов та наслідків впливу невідворотних процесів глобалізації на конфлікти за рівномірний розподіл матеріальних благ, економічну залежність одних країн від інших, зростання бідності, національної та міжнародної злочинності, посилення соціальної та економічної напруженості через неспроможність конкуренції в глобальній економіці, поширення економічних і фінансових криз, яким багато країн не в змозі протистояти.

Досліджено питання та напрямки міжнародно-правової та організаційно-інституціональної організації протидії та компенсації впливу не-

керованої глобалізації на національну державу в напрямку формування сучасної соціальної держави як правової, демократичної держави, яка забезпечує основоположні права та свободи людини, гідні умови її існування, безпеку і добробут.

Здійснено аналіз взаємозв'язку та взаємозалежності глобалізації злочинності з наслідками економічної, політичної, технологічної і культурної глобалізації, де поширення взаємозалежності між країнами у сфері господарських відносин, кредитно-банківської діяльності, політичних і культурних взаємодій, а також зростання співробітництва у технічній та технологічній сферах тягне за собою й закономірне відтворення у них кримінальних практик.

Зроблено висновки, що процес глобалізації всього світу є неминучим, об'єктивним, і в великій мірі природним процесом розвитку людства, але цей процес є тільки опосередковано керований і в інтересах конкурентно налаштованих найбільш впливових світових центрів, передусім політико-економічного спрямування, і глобалізація в сучасній її формі породжує набагато більше негативних аспектів, ніж позитивних, посилює диференціацію держав і народів у можливості конкурувати на світовому рівні, поширює і породжує нові види злочинності, відкриті збройні протистояння, бідність, втрату суспільством контролю за рухом цивілізаційних процесів. Підтримано думку, що згадані деструктивні економічні, політичні та кримінологічні аспекти сучасного стану поширення глобалізації, є тісно пов'язаними і взаємно детермінуючими.

Обґрунтовано позицію, що протидія некерованим глобалізаційним процесам, яка проявляється насамперед в глобалізації правового простору шляхом розробки модельних міжнародних кримінальних законів і міжнародно-правових стандартів та уніфікації міжнародного й національних механізмів у сфері протидії злочинності наштовхується в сучасному світі на суттєві перешкоди у неможливості створення таких

юридичні законів, які були б обов'язковими для усіх. Підтримано аргументацію, що для сформування прогресивного світового порядку, від його учасників, крім збереження власних цінностей, потрібна розробка і культивування додаткової, наднаціональної культури з існуванням моральних норм, де людина є верховною цінністю, і яка повинна бути глобальною, структурованою та правовою, тобто концепцією порядку, що виходить за рамки перспектив та ідеалів якогось окремого регіону чи однієї країни.

Запропоновано, що ООН як глобальна, універсальна, багатофункціональна міждержавна організація могла б взяти на себе функцію координатора процесу встановлення правопорядку на основі загальних стабільних, зрозумілих і таких, що не мають зворотної сили, правил, які забезпечують формальну рівність усіх суб'єктів глобалізації, впровадивши у правове поле планетарні стандарти соціальної відповідальності, які б пом'якшували супутні загрози, особливо економічну поляризацію країн з різним рівнем розвитку національних економік.

Зазначено, що на перший план повинна вноситися важливість глобального співіснування суверенних держав.

Ключові слова: глобалізація, безпека, національна держава, криза, транснаціональна злочинність, світовий правопорядок, соціальні гарантії.

Lemak O.V. Impact of globalization on the security of the nation-state: legal and criminology aspects.

The article is devoted to the analysis of the main aspects of the impact of globalization on the security of the national state, as well as certain threats associated, on the one hand, with the active expansion of the social and state nature of unresolved problems of individual societies beyond their natural territories, and on the other hand, with a decrease in the level of management of society at the level of the nation-state itself.

The purpose of the research was to determine the essence of globalization as a phenomenon, its economic, political and social aspects, risks and challenges, as well as the peculiarities of the functioning of the institution of the welfare state in the conditions of globalization, where the problem of the principles of coexistence of states, their citizens, as well as the peculiarities of the organization and regulation of all existing relations, where it is necessary to preserve the state (national) identity and at the same time take into account or join the world experience, organize life in accordance with this experience.

The article examines the problems of issues related to globalization, which is manifested in ascertaining both positive and negative trends

of this process. Much attention was paid to establishing the economic, political, legal and criminological causes, social prerequisites and consequences of the influence of the inevitable processes of globalization on conflicts for the equal distribution of material goods, the economic dependence of some countries on others, the growth of poverty, national and international crime, the strengthening of social and economic tensions due to the failure of competition in the global economy, the spread of economic and financial crises, which many countries are unable to withstand.

The issues and directions of international legal and organizational-institutional organization of counteraction and compensation of the impact of uncontrolled globalization on the national state in the direction of the formation of a modern social state as a legal, democratic state that ensures fundamental human rights and freedoms, dignified conditions for its existence, safety and well-being have been studied.

An analysis of the relationship and interdependence of the globalization of crime with the consequences of economic, political, technological and cultural globalization was carried out, where the spread of interdependence between countries in the sphere of economic relations, credit and banking activities, political and cultural interactions, as well as the growth of cooperation in the technical and technological spheres leads a natural reproduction of criminal practices in them.

It is concluded that the process of globalization of the entire world is an inevitable, objective, and to a large extent a natural process of human development, but this process is only indirectly managed and in the interests of the competitively oriented most influential world centers, primarily of political and economic direction, and globalization in its current form generates many more negative aspects than positive ones, increases the differentiation of states and peoples in the ability to compete at the world level, spreads and generates new types of crime, open armed confrontations, poverty, loss of control by society over the movement of civilizational processes. The opinion is supported that the mentioned destructive economic, political and criminological aspects of the current state of the spread of globalization are closely related and mutually determining.

The position is substantiated that the counteraction to uncontrolled globalization processes, which manifests itself primarily in the globalization of the legal space through the development of model international criminal laws and international legal standards and the unification of international and national mechanisms in the field of combating crime, encounters significant obstacles in the modern

world in the impossibility of creating such legal laws, which would be mandatory for everyone. The argument is supported that for the formation of a progressive world order, its participants, in addition to preserving their own values, need the development and cultivation of an additional, supranational culture with the existence of moral norms, where a person is the supreme value, and which should be global, structured and legal, i.e. a concept of an order that goes beyond the perspectives and ideals of a single region or one country.

It is proposed that the UN as a global, universal, multifunctional intergovernmental organization could assume the function of coordinator of the process of establishing law and order on the basis of general stable, understandable and non-retroactive rules that ensure the formal equality of all subjects of globalization, introducing into the legal field are planetary standards of social responsibility, which would mitigate accompanying threats, especially the economic polarization of countries with different levels of development of national economies.

It is noted that the importance of global coexistence of sovereign states should be brought to the fore.

Key words: globalization, security, national state, crisis, transnational crime, world legal order, social guarantees.

Постановка проблеми. Розглянуті нами питання на сьогодні є як ніколи актуальні, і пов'язані з доволі жорстким і безкомпромисним процесом глобалізації в світі, який відкидає на узбіччя слабкі держави, з не розв'язаними внутрішніми протиріччями, кризовими явищами та не контрольованою злочинністю.

Попри безперечний позитивний вплив у потенційний розвиток держави, глобалізація привносить і певні ризики, пов'язані, з одного боку, із активним розширенням суспільного і державного характеру не розв'язаних проблем окремих суспільств за межі їх природних територій, а з другого боку, з пониженням рівня керованості суспільством на рівні саме національної держави, оскільки, в ситуації коли чимало функцій держави здійснюють міжнародні організації наднаціонального рівня і центри прийняття рішень виявляються в основному поза межами і сферами юрисдикції національної держави - її можливості впливати на економічні та інші безпекові процеси всередині державних кордонів істотно послаблюються.

Крім того, виходячи з аналізу зовнішнього середовища Стратегією зовнішньополітичної діяльності України - сучасний стан міжнародних відносин характеризується високою нестабільністю і послабленням впливу міжнародних ор-

ганізацій, що мають забезпечувати дотримання норм міжнародного права, а також мобілізацію зусиль для подолання глобальних викликів [1].

Навіть більше, Стратегія національної безпеки України, характеризуючи поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, зазначає, що створена після Другої світової війни система міжнародної безпеки вже не спроможна ефективно відповідати на виклики сучасності, що обриси та тренди формування нової моделі цивілізаційного розвитку наразі не окреслені, і що сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо [2].

Погодимось з науковцями, які вважають, що основним викликом для суспільного розвитку в умовах глобалізації є заміна національних інтересів глобальними, яка позбавляє національну державу можливості реалізовувати власну стратегію суспільного розвитку, і що на сучасному етапі глобального розвитку національні інтереси зазнали настільки радикальної трансформації, що вже не можуть бути ефективним інструментом виконання національною державою своєї функції [3].

У наукових колах вже тривалий час проблематика питань, пов'язаних із глобалізацією, проявляється у констатуванні як позитивних, так і негативних тенденцій цього процесу, але, в зазначеній ситуації, також погодимось з Р. Сербиним, - що на перший план тут виступає проблема принципів співіснування держав, їх громадян, а також особливостей організації та регулювання усіх існуючих відносин, де необхідним є як збереження державної (національної) ідентичності і одночасно врахування або долучення до світового досвіду, організація життя у відповідності з цим досвідом. Але, констатує вчений, оскільки інформація є першим впливом глобалізації на суспільство слабшої держави, то небезпека тут криється в тому, що ми живемо не тільки в інформаційному світі, а також у світі вільних ринкових відносин із суперечними інтересами самих суб'єктів глобалізації [4, с. 41].

Зазначене вище спонукає до усвідомлення того, що, з одного боку, не може бути простих, однозначних відповідей, а з другого боку, існує необхідність комплексного, відповідального підходу до невідкладного вирішення зазначених проблем.

Стан дослідження. Аналізу актуальних аспектів та проблем поширення глобалізації в світі вже було присвячено чимала кількість наукових праць, багато вітчизняних та зарубіжних вчених піднімали зазначені питання і виражали схвильованість їх невизначеністю. Зокрема, це: Ю.В. Баулін, В.В. Лунеєв, Н. Бойстер, А. Боссард, В. Попко, Р. Шай, В.Ф. Антипенко, П.Д. Біленчук, О. Ріскін, Л.С. Ринейська, М.В. Елизаров, Г.В. Козлова, М.Г. Вербенський, Г. Верле, А.Е. Жалінський, Г.П. Жаровська, О.П. Гетманець, Д.В. Коробцова, А.Г. Кассезе, М. Ониськів, І. Майбуров, А. Зуев, Л. Мясников, В.В. Меркушин, В.А. Номоконов, Т.Л. Сироїд, Ю.В. Трунцевський, В. Иноземцев, С.І. Максимов, М. Баймуратов, в тому числі і відомі світові вчені, такі як: М. Фезерстоун, С. Леш, Р. Робертсон, Ф. Лапорта, Б. Таманага, Г. Кіссінджер, М. Бассіоуні та інші.

Метою досліджень було визначення самої сутності глобалізації як явища, його економічних, політичних та соціальних аспектів, ризиків та викликів, а також особливостей функціонування інституту соціальної держави в умовах глобалізації.

Велика увага приділялася також встановленню кримінологічних причин, соціальних передумов та наслідків впливу невідворотних процесів глобалізації на зміну як національної, так і міжнародної злочинності, вивченню національних кримінально-правових систем та систем міжнародного кримінального права, проте, вважаємо, що розробленість цієї тематики є недостатньою.

Між тим, попри узагальнення міжнародного досвіду співробітництва держав у сфері протидії транснаціональної злочинності, питань взаємодії кримінально-правових систем окремих держав та їх зближення, поза увагою залишилися питання як міжнародно-правової так і організаційно-інституціональної парадигми організації протидії та компенсації впливу некерованої глобалізації на національну державу. Подібні питання, щодо їх необхідності взагалі не піднімалися, хоч і не заперечувалися вказані впливи на економічну і соціальну життєздатність окремих держав та можливості стримування ними злочинності на своїх територіях.

Виклад основного матеріалу. Ми живемо в час, коли основні політичні, економічні, науково-технічні, культурні та інші відносини все більше перебувають у просторі поза межами національної держави, забезпечуючи невпинний розвиток самого людства. Зараз уже ні в кого не залишається сумнівів, що інтенсивно зростаючий у останні десятиліття процес глобалізації є пануючою тенденцією світової економіки. Цей феномен експерти МВФ визначили як зростаючу економічну взаємозалежність всіх країн світу в результаті зростаючого обсягу і різноманіт-

ності транскордонних потоків товарів, послуг, капіталів і робочої сили, а також завдяки все більш швидкій та широкій дифузії технологій [5, с. 11].

На думку лауреата Нобелівської премії по економіці за 2001 рік Дж. Стігліца, глобалізацію слід вважати процесом об'єктивним, ненаправленим, результатом багатьох процесів та тенденцій, які назріли у національних державах повоєнного світу [6, с. 108], а Роланд Робертсон слушно поставив питання глобальності як дуального об'єктивно-суб'єктивного процесу: «Глобалізація означає водночас стиснення світу й інтенсифікацію усвідомлення світу як цілого» [7, с. 107]. Іншим поширеним визначенням глобалізації є тісна взаємодія і взаємопроникнення економічних, політичних, соціальних, правових, інформаційних, культурних та інших трансакцій на світовій арені [3].

Проте, все таки, найбільше визначень цього світового явища у дослідників пов'язується із розширенням економічних відносин та ринків збуту. Так, глобалізація – на думку деяких вчених – це поширення інтернаціоналізації на сферу виробництва. Вона являє собою організацію транснаціональних ланцюгів створення додаткової вартості, наприклад, у вигляді ТНК [8, с. 56]. На думку Г.В. Козлової, глобалізація, хоч і справді відображає процеси на мегарівні, тобто на наднаціональному рівні, все ж є складним, багатофакторним процесом, який охоплює не тільки економіку, але й інші сфери людського життя, тому її необхідно розглядати в рамках цивілізаційного підходу [9, с. 21].

Існують і інші визначення поняття глобалізації в наукових працях, де науковці, хоч і єдині стосовно складності і суперечливості цього явища, проте здійснюють характеристику процесу глобалізації як з позитивної, так і з негативної сторони по різним напрямкам. Розглянемо в першу чергу позитивні аспекти глобалізації.

Так, журналом «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» Волинського національного університету імені Лесі Українки – видання, яке охоплює широку гаму наукових досліджень у сфері політології та міжнародних відносин – було досліджено особливості функціонування інституту соціальної держави в умовах глобалізації. Учасниками було проаналізовано три сценарії впливу глобалізації на соціальну державу – негативний, скептичний і позитивний, де позитивний сценарій, який, зокрема, отримав найменшу підтримку в політологічному дискурсі, передбачає, що глобалізація та соціальна держава сумісні та взаємно посилюють одна одну [10].

Інша група вчених бачить очевидними наступні позитивні аспекти глобалізації: можливість активної участі в дискусіях щодо ре-

гулювання міжнародних економічних відносин, зниження витрат на ведення зовнішньоекономічної діяльності та підвищення цінової конкурентоспроможності українських виробників. Завдяки цьому, на думку вчених, наша країна виконає одну з головних умов поглиблення відносин з Європейським Союзом і зможе захищати інтереси держави та її підприємств відповідно до міжнародних формальностей і процедур, і що в будь-якому разі, зараз існує розуміння глобалізації як нового типу світового розвитку, що означає появу нових основних тенденцій, які визначатимуть світовий розвиток у найближчі десятиліття [3]. А на думку Г.В. Козлової, в економіко-екологічному сенсі глобалізацію слід розуміти – як «соціально-економічний, збалансований і сумісний з природою розвиток, який забезпечує безперервний прогрес суспільства» [9, с. 21].

В свою чергу професором Університету Мадрида (Іспанія) Франциско Лапорта глобалізація розглядається як складний і тривалий процес людської взаємодії, що долає встановлені державні кордони і визначає існування політичних, економічних, культурних і соціальних відносин, які піднімаються над локальними, регіональними і національними обмеженнями для створення умов нової транснаціональної цивілізації [11, с. 237–245]. Немає сумніву, що в словах видатного вченого присутня велика частка логічного і раціонального – рано чи пізно, людство змушене буде прийти до формування спільної транснаціональної цивілізації. Зовсім інше питання – яким буде цей шлях формування нового світового правопорядку, побудованого на нових правилах, виходячи з нових викликів, які стоять на шляху розвитку людства.

Однак, як вже було зазначено, негативні тенденції процесу глобалізації також об'єктивно знаходять свій прояв по різних напрямкам, піднімаючи нові світові проблеми і перешкоди щодо їх вирішення.

Так, глобалізація, як зазначає Ф.Д. Бобков, – це процес розширення меж спілкування у всіх сферах людської діяльності і виникнення глобального економічного, екологічного, інформаційного простору, що викликає глибокі взаємозалежності і необхідність вироблення узгоджених дій народами і державами [12, с. 11–13]. Якраз згадане вироблення узгоджених дій між народами і державами та максимально безболісне вливання у взаємозалежні процеси глобалізації наштовхується на суттєві перешкоди, які ми умовно поділимо на *економічні*, *політико-правові* та суто *кримінологічні*, при чому, вважаємо, що існує необхідність розглядати їх спільно, оскільки існує об'єктивна їх взаємозалежність.

Стосовно викликів **економічного** характеру, необхідно взяти до уваги, що оскільки

глобалізація має ринково-конфронтаційний характер, то цей процес неминуче призводить до конфлікту за рівномірний розподіл матеріальних благ, а отже, і до економічної залежності одних країн від інших, із-за чого, зокрема, поширення глобалізації часто пов'язують із зростанням бідності. Тому погодимося з думкою науковців, які зазначають, що сили, які найчастіше асоціюються з глобалізацією, загрожують стабільності деяких країн у короткостроковій перспективі і посилюють соціальну та економічну напруженість, і що деякі частини світу неспроможні конкурувати в глобальній економіці, що прискорює поширення економічних і фінансових криз, яким багато країн не в змозі протистояти [3].

Відповідно до результатів інших досліджень – економічна глобалізація в її неоліберальній формі, попри очевидні переваги, провокує надмірну диференціацію доходів, міграційні потоки, сприяє технологічному безробіттю тощо; і що інститут соціальної держави в межах нинішніх його моделей, не спроможний адекватно реагувати на них, а відтак є перспектива на оновлення національних моделей соціальної політики [10].

Справді, як зазначає Г.В. Козлова, якщо «раніше світова економіка була полем, на якому діяли суверенні держави, то в умовах глобалізації вона перетворюється в самостійний суб'єкт, який діє на полі національних держав» [9, с. 21–22]. Цей самостійний суб'єкт проявляється, наприклад, у вигляді ТНК – транснаціональних корпорацій, – організацій, які спритно використовують міжнародну нерівномірність у розподілі та вартості природних, людських та технічних ресурсів. За даними Світового банку, 140 країн світу є біднішими ніж найменша з 29-ти найбагатших ТНК [13].

Транснаціональні корпорації стали невіддільною складовою глобалізації. О. Кулагін назвав їх фактичними монополістами глобальної економіки. Вчений зазначає, що у прагненні до максимальних надприбутків ТНК не тільки використовують ресурси менш розвинутих країн, але й порушують обґрунтовані пропорції між секторами глобальної економіки, надмірно розвиваючи фінансовий сектор (віртуальну економіку) і, стримуючи розвиток реального, підсилюють експорт сировини з країн, що розвиваються та країн СНД, наповнюють їхні ринки товарами і послугами далеко не вищої якості, насичують світ сучасною зброєю, а подеколи і стають ініціаторами міжцивілізаційних конфліктів [14, с. 96].

Економічні виклики розвитку та організації людства тягнуть за собою **політико-правові**, які також проявляються на основі ринково-конфронтаційного характеру, який вже перетворюється в політико-конфронтаційний, гео-політичний, за володіння ринками та ресурсами.

Зрозуміло, що формування глобальної правової інфраструктури також істотно впливає на функції національної держави як безпосередньо, зокрема через необхідність виконання рішень міжнародних органів, так і опосередковано (через вплив на внутрішньодержавну правову систему). При цьому слід погодитися, коли Франціско Лапорта констатує відставання глобалізації права від глобалізації ринкової економіки і невідповідність глобального права, що формується, всім вимогам ідеалу верховенства права [11, с. 237–245].

Діяльність вже згаданих нами транснаціональних компаній, капітал яких пересікає кордони, залишається під юрисдикцією внутрішнього права. Відбуваються процеси, які С.І. Максимов влучно назвав «ринком права». Вчений констатує, що перевага надається системам права, що виступають найбільш сприятливими для діяльності транснаціональних компаній (тобто, для них характерні дешева робоча сила, низькі податки, але при цьому і недемократичні режими, далекі від ідеалу верховенства права), а державам, які не мають ефективного і належно оформленого правопорядку, глобалізаційні процеси не тільки не принесуть економічної вигоди, а й можуть спричинити економічної шкоди [11, с. 238].

Існує думка, що вперше в історії глобалізація досягає такого рівня і масштабу, що кидає виклик існуванню державі як соціальному інституту. Будучи територіальною за своєю природою, держава виявляється неспроможною адекватно контролювати і регулювати нові «глобалізовані» форми соціальної взаємодії, і як наслідок - появилися нові недержавні стандарти легітимності влади, моделі поведінки, індивідуальні і колективні цінності, які виходять далеко за межі традиційних понять про державу [15]. В той же час, економічні інтереси наднаціональних суб'єктів процесу глобалізації аж ніяк не переймаються соціальними питаннями населення на території свого впливу.

У своїй книзі «Світовий порядок» Г. Кіссінджер зазначав, що політична організація світу та її економічний устрій перебувають у протиріччі одна з одним, де міжнародна економічна система набула глобального характеру, тоді як політична структура світу, як і раніше, ґрунтується на концепції національної держави. Глобальний економічний імпульс спрямований на усунення перешкод зі шляхів пересування товарів та капіталу – а міжнародна політична система продовжує значною мірою спиратися на протиставлення ідей про світовий порядок та узгодження концепцій національного інтересу. Економічна глобалізація за своєю суттю ігнорує національні кордони – а міжнародна політика підкреслює важливість кордонів навіть тоді,

коли намагається примирити національні ідеї, що суперечать одна одній [16, с. 436].

Зокрема, на думку деяких фахівців, одним з негативних наслідків подібних процесів є ескалація етнічних конфліктів, де глобалізація веде до ідентифікації зі світовим співтовариством і не вимагає ідентифікації з конкретною нацією, але при цьому - глобалізація кидає найбільші виклики країнам і регіонам, чії традиційні культури відрізняються від західних, і деякі країни не можуть урівноважити свої традиційні цінності з цінностями глобальної економічної системи [3]. Останнє стосується навіть випадків, коли зазначені країни щиро прагнуть до приєднання і уніфікацією себе до західної культури. Але актуальною проблемою в цьому аспекті залишається також і зловживання міжнародним правом. Зокрема, як зазначає К. Юртаєва, – використання можливостей, обумовлених прямою (членством) чи непрямою (впливом на членів) участю у міжнародних правових інституціях щодо легалізації насильства чи легального блокування прийняття ними рішень [17]. Зрештою, за словами Б. Таманаги, суб'єкти міжнародного права (як великі держави, так і так звані «держави-ізгої») нерідко порушують норми міжнародного права, коли йдеться про їх «власні інтереси» чи збереження режиму. Слід погодитися з думкою, зазначає вчений, що головною опорою міжнародного права залишається «реальна політика» [18, с. 147].

За словами ж Г. Кіссінджера, міжнародний порядок стикається з парадоксом: його успішність залежить від торжества глобалізації, але сам цей процес породжує політичну реакцію, яка часто йде у розріз із його устремліннями. У менеджерів економічної глобалізації мало підстав та можливостей займатися політичними процесами. Ще менше стимулів у тих, хто керує політичними процесами: навіщо ризикувати наявною підтримкою всередині країни, наближуючи економічні чи фінансові проблеми, складність яких може зрозуміти хіба що експерти? У подібних умовах, продовжує вчений, викликом стає саме керування. Уряди зазнають тиску, прагнучи «підштовхнути» процес глобалізації у напрямку, який відповідатиме національній вигоді чи політиці меркантилізму. Таким чином, на Заході питання глобалізації злилися із проблематикою проведення демократичної зовнішньої політики, констатує видатний вчений [16, с. 437].

Негативні **кримінологічні** аспекти глобалізації, в свою чергу, базуються на вже розглянутих нами економічних та політико-правових, які є своєрідним фоновим явищем для поширення злочинності.

Так, на думку непоодиноких вчених, глобалізація злочинності є прямим наслідком економіч-

ної, політичної, технологічної і навіть – культурної глобалізації, де поширення взаємозалежності між країнами у сфері господарських відносин, кредитно-банківської діяльності, політичних і культурних взаємодій, а також зростання співробітництва у технічній та технологічній сферах тягне за собою й закономірне відтворення у них кримінальних практик [17].

На переконання ж інших дослідників, зростання злочинності у світі, а також виникнення нових, небезпечніших форм злочинності, яка не обмежується національними кордонами й стає транснаціональною – є одним із найсерйозніших негативних наслідків глобалізації, але остання впливає на цей процес не прямо, а опосередковано, через економічні, політичні й інші чинники зростання злочинності [19].

У той же час, як зазначає В.В. Лунєєв, криміногенність глобалізації набагато перевищує її анти криміногенні можливості. Це положення вчений бере за вихідне при її комплексній кримінологічній оцінці [20, с. 107–118]. На думку фахівців, глобалізація злочинності проявляється у поширенні таких її різновидів: а) загальнокримінальна транснаціональна злочинність – незаконна торгівля зброєю, наркотичними засобами, психотропними речовинами, людьми, контрабанда (зокрема, культурних цінностей) тощо; б) транснаціональна економічна злочинність – легалізація (відмивання) коштів, здобутих злочинним шляхом, кіберзлочинність, корупційна злочинність тощо; в) транснаціональна політична злочинність – захоплення державної влади та фінансування таких дій, як диверсії, посягання на територіальну цілісність суверенних держав, розв'язування та ведення агресивної війни, найманство, міжнародний тероризм тощо, де кожен з них на сьогоднішній день має інституційний характер, який полягає у тому, що транснаціональні організовані злочинні угруповання мають широку мережу представництв в різних державах, міжнародні політичні зв'язки, активно використовують банківську, транспортну інфраструктуру, засоби масової інформації та комунікації для забезпечення злочинної діяльності [17].

Аналіз наукових джерел та міжнародних правових актів з проблем боротьби зі злочинністю, здійснений іншою групою науковців, дозволив виділити дві групи транснаціональних організованих злочинів. По-перше, це «наднаціональні» злочини, що посягають на інтереси людства у цілому – до цієї групи належать агресія, геноцид, екоцид та апартеїд. Ця категорія злочинів в основному є витратною, хоча у процесі їх скоєння не можна виключити як накопичення, так і відмивання капіталів незаконного походження.

По-друге, злочини «міжнародного характеру», що загрожують інтересам громадян чи

організацій двох і більше країн, до яких Організація Об'єднаних Націй відносить посягання на різні соціально важливі інтереси громадян та організацій двох і більше країн. Це тероризм, наркобізнес, незаконний оборот зброї, військової техніки, радіоактивних речовин, ядерних матеріалів, людських органів, тканин для трансплантації, підробка грошей, відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом, комп'ютерне шахрайство та ін. Загалом, як зазначають фахівці, ООН поділяє всі транснаціональні чи міжнародні злочини на 17 видів. Крім наведених вище, до них належать: крадіжки витворів мистецтва і предметів культури; крадіжки інтелектуальної власності; угон літальних апаратів; морське піратство; захоплення наземного транспорту; шахрайство зі страховкою; псевдобанкрутство; проникнення організованих злочинних формувань у легальний бізнес; корупція і підкуп громадських та партійних діячів, виборних осіб [21].

Як зазначає академік Ю.В. Баулін, процеси глобалізації не лише зумовили появу «нової» злочинності, до якої вчений відносить організовану транснаціональну злочинність і міжнародний тероризм, злочинність у сфері економіки, засобів масової комунікації, екології й дорожнього руху, незаконний обіг наркотиків, торгівлю людьми, зброєю й антикваріатом, міжнародну корупцію, відмивання «брудних» грошей тощо, а й кількісно та якісно змінили міжнародну загальнокримінальну злочинність, призвели до інтернаціоналізації організованої злочинності, до виникнення нової якості злочинів міжнародного характеру [21].

Але особливу стурбованість у вчених, які досліджують зазначені питання, викликає той факт, що характерною особливістю глобалізації злочинності кінця ХХ – першої чверті ХХІ століть є інституційна інтеграція політичної та економічної транснаціональної злочинності. Мова йде про центри концентрації великого фінансового капіталу (ті ж самі, вже згадувані нами транснаціональні корпорації, промислово-фінансові, банківські групи тощо), які частково перебирають на себе функції політичного регулювання, знижуючи при цьому ступінь контролю з боку держав та міжнародних організацій як за їх функціонуванням, так і за суспільним розвитком в цілому. На думку фахівців, діяльність вказаних центрів, спрямована переважно на отримання прибутків і в низці випадків не ґрунтується на світоглядних засадах соціального лібералізму, принципах демократизму, гуманізму й бережливого ставлення до природи, становить загрозу національним інтересам країн, довіллю, а намагання чинити супротив зовнішній політико-економічній експансії з боку таких суб'єктів (їх груп) призводить до застосування по відно-

шенню до суверенних держав як формального, так і неформального економічного, політичного, інформаційного, військового впливу, який реалізується через систему злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки, авторитету органів державної влади, виборчих прав, проти миру і безпеки людства, військових злочинів тощо [17].

Уряди більшості країн світу уже усвідомили, що, враховуючи всі її негативні наслідки, зокрема, процесів транснаціональної криміналізації економічного та політичного характеру, глобалізація несе в першу чергу загрозу їх національним інтересам, і непоодинокими вченими зазначається необхідність активізації міжнародних зусиль щодо протидії факторам та ефектам глобалізації злочинності [17]. Проте активних кроків по протидії зазначеним процесам рідко де спостерігається, як в зовнішньо-економічній діяльності, так і в правотворчій. На сьогоднішній день протидія некерованим глобалізаційним процесам проявляється насамперед в інтенсивній законотворчій і нормотворчій діяльності, де будь-які соціально значимі дії мають регулюватися як міжнародними нормами, так і національними законами та підзаконними актами, із серйозними санкціями для порушників.

Разом з тим, дослідниками пропонується піти ніби «назустріч» глобалізації – шляхом інтеграції і зближення кримінально-правових систем, адаптацію національних законодавств до загальноприйнятих міжнародних стандартів, зближення кримінально-правових систем, імплементацією норм міжнародного кримінального права, а також прийняття нових національних кримінальних законів [22], зближенню правових систем сучасності, глобалізації правового простору, інтеграції національних правових систем, інтернаціоналізації національного кримінального права, розробки міжнародного Кримінального кодексу, модельних міжнародних кримінальних законів і міжнародно-правових стандартів у сфері протидії «новій» злочинності [21], розроблення й регламентацію державами в національному праві єдиних принципів правової політики, а також об'єднання зусиль зі створення юридичних інструментів, що сприяють уніфікації міжнародного й національних механізмів протидії злочинності [19], та інші подібні заходи, спрямування яких простежується в ліквідації певного дефіциту нормативно-правового забезпечення, як основної причини негативних аспектів процесу глобалізації. Проте, даний напрямок, попри всю свою привабливість, нашоухується в сучасному світі на суттєві перешкоди.

Наприклад, М. Ониськів, також вважаючи, що найбільш істотним і головним важелем розв'язання проблем глобалізації є створення не-

обхідного правового поля, яке б виступало регулятором основних тенденцій глобалізації, тут же змушений констатувати, що коли ж йдеться про глобалізацію світу, то тут у власному значенні не можна вже вести мову про правове забезпечення глобалізованого життя. На його думку, не можна створити такі юридичні закони, які б були обов'язковими для усіх. На практиці, зазначає вчений, якщо гіпотетично допустити таку ситуацію, то виявилось б, що такими законами мали б бути закони країни, яка перша і найдалше просунулася на шляху глобалізації (знову-таки – США), а це викликати шалений опір, що й можна спостерігати в сучасному світі, скажімо, в діяльності так званих антиглобалістів. Вихід, мабуть, полягає в тім, продовжує вчений, щоб знайти якісь універсальні, що пасують усім народам, норми права, але змушений констатувати це нездійсненним в силу особливостей самого юридичного закону, який має силу (реально може функціонувати) тільки за умови, коли він, у разі невиконання, тягне за собою відповідні санкції. Якщо такого не існує, то і практично юридичного закону не існує, він залишається тільки «моральним» закликком чи побажанням, якого можна дотримуватися або не дотримуватися. Щоб діяли одні й ті ж юридичні закони, потрібні ефективні міжнародні санкції та органи, які приводили б їх в дію та здійснювали тотальний контроль. Це ж знову-таки міф, зазначає вчений, навіть якщо в останньому випадку використовувати сучасні інформаційні мережі [23, с. 12].

З іншого боку, з посиленням глобалізації, об'єктивно виникає явище, назване Б. Таманагою як формування «глобальної правової інфраструктури», враховуючи різке зростання ролі глобальних і регіональних правових механізмів, частина з яких мають цілісне інституційне забезпечення, особливо активною є сфера регулювання міжнародних економічних відносин, активізацію міжнародних правозастосовних інституцій, у першу чергу міжнародних судів тощо, але, разом із тим, твердити при цьому без застережень про «верховенство» міжнародного права дещо зарано. Вчений зазначає, що для поняття верховенства права характерні три рівні. Перший рівень зводиться до простого існування ефективних норм, захищених органом примусового застосування. Другий рівень вимагає, щоб не тільки приватні особи, але і публічна влада були суб'єктами права. Третій рівень включає в себе два попередні і в доповнення вимагає встановлення правопорядку на основі загальних стабільних, зрозумілих і таких, що не мають зворотної сили, правил, які забезпечують формальну рівність усіх суб'єктів [11, с. 238].

Зрозуміло, що суб'єктами процесу глобалізації повинні бути в першу чергу національні

держави, при чому, як зазначає Р. Сербин: „В інтересах збереження подальшого вдосконалення внутрідержавного і міжнародного правопорядку державно-правову ситуацію, що склалася під тиском глобалізації, потрібно розуміти і трактувати не як капітуляцію держави і позитивного права перед природним правом і не як втрату суверенітету на користь наддержавних структур, а як пошук розумного компромісу між природним правом і державою (з її позитивним правом) на загально-правовій основі принципу формальної рівності, в умовах переходу від минулої силової концепції державного суверенітету до сучасної правової концепції державного суверенітету” [4, с. 41]. Тобто, на перший план виноситься важливість глобального співіснування суверенних держав.

Тільки в таких умовах може існувати пануюча сьогодні ліберально демократична ідеологія формально обмеженої законами свободи всіх і кожного. Адже, як справедливо зазначає Лунєєв, при лібералізмі без права, який є близьким до лібералізму дикої природи, кожна істота є «абсолютно» вільною, але тільки до тих пір, поки інша більш сильніша і також «абсолютно» вільна істота не проковтне її. Прихильники такого лібералізму не турбуються необхідністю об'єктивного вивчення соціально-правового контролю в демократичних державах, без якого є неможливими ні демократія, ні ринкові відносини, ні правова держава. Вони не турбуються як масовою злочинністю в країні так і мільйонами її беззахисних жертв. При такому підході, зазначає вчений, суспільство потрапляє у кримінальну пастку, реальним виходом із якої є ювелірна гармонізація ефективності боротьби із зростаючою злочинністю та найсуворіше дотримання фундаментальних прав людини [20, с. 117].

З свого боку, професор Дж. Стігліц у своїй праці «Глобалізація та невдоволення нею» стверджує: «проблема полягає не в самій глобалізації, а в тому, як нею керують» (с. 214), а також, що «глобалізація, закріпивши взаємозалежність народів, посилила потребу у колективних діях загальносвітового рівня і підвищила значення глобальних суспільних благ» (с. 224), але при цьому «якщо глобалізація і далі буде проводитися таким же чином, яким вона велась раніше, якщо ми і в подальшому будемо відмовлятися робити висновки із власних помилок, вона не тільки не зможе сприяти розвитку, але буде і надалі породжувати бідність і нестабільність» [6, с. 248]. Як бачимо, у своїй праці автор концентрує увагу не стільки на об'єктивній природі глобалізації, скільки на необхідності спрямувати цей процес у кероване русло.

Про необхідність «упорядкування глобалізації» згадував також і Г. Кіссінджер, зазначаючи

при цьому, що «життєздатна практика передбачає видозміну загальноприйнятих моделей» [16 с. 437]. У своїй праці «Світовий порядок», згаданий вчений прямо заявляє, що «не будемо лукавити: по-справжньому глобального «світового порядку» ніколи не існувало. Той, що визнається нині за такий, склався в Західній Європі майже чотири століття тому, де його основи були сформульовані на мирних переговорах у німецькій області Вестфалія, причому без участі – або навіть уваги – більшості країн інших континентах і більшості інших цивілізацій» [16, с. 5].

На думку Г. Кіссінджера, «змістовна роль Америки необхідна у відповідь на виклики нашої ери як у філософському, так і у геополітичному аспектах. Проте жодна країна, діючи сама, неспроможна сформувати світовий порядок. Для встановлення справжнього світового порядку його елементи, зберігаючи власні цінності, потребують і другої культури, яка є глобальною, структурованою та правовою, – концепції порядку, що виходить за рамки перспектив та ідеалів якогось окремого регіону чи однієї країни. У цей момент історії відбудеться модернізація Вестфальської системи за рахунок наповнення її сучасними реаліями» [16, с. 441]. Зауважимо, що в даному випадку «друга культура» у пропозиціях вченого має розумітися як прагнення кожної окремої нації, крім збереження власної ідентичності – мати ще і бажання до влиття у загально-світову культуру, до взаємопорозуміння з іншими народами, рух у напрямку взаємозбагачення та всепланетарного розвитку, залишивши осторонь деструктивну політико-економічну конкуренцію.

Загалом, ми вже сьогодні маємо змогу спостерігати, що глобалізація світу істотно змінює способи регулювання суспільного буття в цілому. Погодимось з М. Онисієвим, що глобалізація вимагає іншого погляду на процес правотворення і, відповідно, інших принципів регулювання сучасних соціальних процесів. Регулювання міжнародних відносин вчений пропонує не на основі юридичних законів, а моральних норм, стосунків етичного характеру. Моральні норми існують у всіх народів незалежно від їх цивілізаційного рівня розвитку. Вони, вважає вчений, власне, і становлять, так зване, природне право. У природному праві не цінності правопорядку є первинними, як це має місце в публічному праві, а життя людини, тобто людина є верховною цінністю. В міжнародних відносинах це має бути провідним. У такому разі, вважає вчений, буде реалізована справедливість і регулювання відбуватиметься заради блага людини, а не проти неї. Регулятивний характер права при цьому не буде відкинтий, але він набере іншого характеру, оскільки буде чітко окреслене поле

його функціонування. Водночас воно матиме взірць для свого вдосконалення – моральні цінності людини, її духовний світ [23, с. 12]. Не маємо ніяких підстав не погодитися із запропонованим поглядом.

Стосовно ж напрацювання та дотримання відповідних, зокрема – соціальних, стандартів та критеріїв, погодимося з Л.С. Ринейською, що саме ООН як глобальна, універсальна, багатофункціональна міждержавна організація може взяти на себе функцію координатора процесів рівня планетарної (глобальної) соціальної відповідальності. Враховуючи наявні загрози цивілізації, існує нагальна потреба розробити під егідою ООН та впровадити у правове поле планетарні стандарти соціальної відповідальності, які б пом'якшували ці загрози, особливо економічну поляризацію країн з різним рівнем розвитку національних економік, і ці основоположні соціальні принципи рівною мірою мають застосовуватися до діяльності будь-якої компанії чи організації незалежно від форми власності, масштабів і профілю діяльності і території розміщення [23], адже ще у відомому документі – «Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй», яка була затверджена резолюцією 55/2 генеральної Асамблеї ООН 8 вересня 2000 р. – підкреслювалося, що «головним завданням, яке стоїть перед нами сьогодні, є забезпечення того, щоб глобалізація стала позитивним фактором для всіх народів світу» [25].

Висновки. Отже, виходячи із вищезгаданого, очевидним на сьогоднішній день вважаємо наступне: по-перше, процес глобалізації всього світу є неминучим, об'єктивним, і в великій мірі природним процесом розвитку людства; по-друге, цей процес тільки опосередковано керований і в інтересах конкурентно налаштованих найбільш впливових світових центрів, передусім політико-економічного спрямування; і по-третє, глобалізація в сучасній її формі породжує набагато більше негативних аспектів, ніж позитивних, посилює диференціацію держав і народів у можливості конкурувати на світовому рівні, поширює і породжує нові види злочинності, відкриті збройні протистояння, бідність, втрату суспільством контролю за рухом цивілізаційних процесів. Вважаємо, що згадані економічні, політичні та кримінологічні аспекти сучасного стану поширення глобалізації, є тісно пов'язаними і взаємно детермінуючими.

При цьому, протидія некерованим глобалізаційним процесам, яка проявляється насамперед в глобалізації правового простору шляхом розробки модельних міжнародних кримінальних законів і міжнародно-правових стандартів та уніфікації міжнародного й національних механізмів у сфері протидії злочинності наштовхується в сучасному світі на суттєві переш-

коди у неможливості створення таких юридичних законів, які були б обов'язковими для усіх, а у результаті примусу у їх застосуванні державою, яка перша і найдалше просунулася на шляху глобалізації до інших держав у контексті накладення дієвих санкцій за його невиконання – викликатиме шалений опір, що й можна спостерігати в сучасному світі. Жодна країна, діючи сама, неспроможна сформулювати прогресивний світовий порядок, оскільки, вважаємо, що для встановлення такого від його учасників, крім збереження власних цінностей, потребується розробка і культивування додаткової, наднаціональної культури з існуванням моральних норм, де людина є верховною цінністю, і яка повинна бути глобальною, структурованою та правовою, тобто концепцією порядку, що виходить за рамки перспектив та ідеалів якогось окремого регіону чи однієї країни.

ООН як глобальна, універсальна, багатофункціональна міждержавна організація могла б взяти на себе функцію координатора процесу встановлення правопорядку на основі загальних стабільних, зрозумілих і таких, що не мають зворотної сили, правил, які забезпечують формальну рівність усіх суб'єктів глобалізації, впровадивши у правове поле планетарні стандарти соціальної відповідальності, які б пом'якшували супутні загрози, особливо економічну поляризацію країн з різним рівнем розвитку національних економік. Вважаємо, на перший план повинна виноситися важливість глобального співіснування суверенних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, затверджена Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>.
2. Стратегія національної безпеки України БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>.
3. Гетманець О.П., Коробцова Д.В., Єжелій Ю.О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на рівні країн (український досвід) Академічні візії. Випуск 20/2023 URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35cea810-1e85-4730-92c2-73e4dde869cf/content>.
4. Сербин Р. Діалектика державного суверенітету в епоху глобалізму. Право України. 2002. № 12. С. 37–42.

5. Майбуров И. Глобализация сферы высшего образования. *Мировая экономика и международные отношения*, 2005, № 3, Ст. 10–17.
6. Иноземцев В. Стресс глобализации: благородное возмущение и упрямая реальность. – рецензия книги «J.E. STIGLITZ. Globalization and Its Discontents. New York: W.W. Norton & Co., 2002. XXII + 282 p.». *Мировая экономика и международные отношения*, 2002. № 11. Ст. 109–113.
7. Глобальні модерності. За ред. Майка Фежерстоун, Скота Леш та Роланда Робертсон. Пер. з англ. Київ: Ніка-Центр, 2008. 380 с.
8. Зуев А., Мясникова Л. Глобализация: аспекты, о которых мало говорят. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 8. Ст. 54–60.
9. Козлова Г.В. Державна економічна політика національного государства в умовах глобалізації: автореф. дис... докт. економ. наук. Тамбов, 2009. 48 с.
10. Зіскін О. Вплив глобалізації на інститут соціальної держави: руйнація чи модернізація? № 2 (6). 2019. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/115>.
11. Максимов С.И. Проблемы права и справедливости в условиях глобализации: XXII Всемирный конгресс по философии права и социальной философии. *Правоведение*. 2007. № 1. С. 237–245.
12. Бобков Ф.Д. Современный глобальный капитализм. М., 2003. 350 с..
13. Moravcsik, Andrew and Milada Vachudova. National Interests, State Power, and EU Enlargement. *East European Politics and Societies*, V. 17. № 1: 42–57.
14. Кулагін, О. Глобальні основи конфліктів і міжцивілізаційні війни. Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євро інтеграції: Матеріали наук.-практ. конф. / За заг ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2003. Т. 1. 536 с.
15. Елизаров М.В. Современное государство в эпоху глобализации: социально-философский анализ: тема диссертации и автореферата по ВАК кандидат философских наук. 09.00.11. Научная библиотека диссертаций и авторефератов *disserCat* URL: <http://www.dissercat.com/content/suverenitet-sovremennogo-gosudarstva-v-usloviyakh-globalizatsii-voprosy-teorii-i-raktiki#ixzz3B1ZP9sWBh>.
16. Киссинджер Г. Мировой порядок. 2017. 474 с.
17. Юртаева К. Глобалізація злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України* URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/globalizatsiya-zlochinnosti/>.
18. Браян Т. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія. Пер. з англ. К., Видавн.дім «Києво-Могилянська академія». 2007. 208 с.
19. Шай Р. Злочинність та глобалізація: причини і наслідки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки" № 3 (31). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25392/19.pdf>.
20. Лунеев В.В. Права человека и преступность в глобализирующемся мире. *Общественные науки и современность*. № 3, 2005. М.: «Наука». 2005. С. 107–118.
21. Виклики нової злочинності та проблеми кримінального права в умовах глобалізації з позиції українських вчених-правників. Актуальні проблеми кримінального права. URL: http://lib-net.com/content/9422_Vikliki_novoi_zlochinnosti_ta_problemi_kriminalnogo_prava_v_umovah_globalizatsii_z_pozicii_ukrainskih_vchenih_pravniv.html.
22. Попко В. Зближення кримінально-правових систем в умовах глобалізації злочинності. *Підприємство, господарство і право*. № 1. 2021. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/40.pdf>.
23. Ониськів М. Глобалізація і правотворення. *Право України* № 9. 2002. С. 10–14.
24. Ринейська Л.С. Соціальна відповідальність як складова етики міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. № 11. 2016. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5257>.
25. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята 8 вересня 2000 року Генеральної Асамблеї ООН (Резолюція № A/RES/52/2). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU00044.html.
26. Рогач О.Я., Белов Д.М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 70(2). 2022. С. 136–141.